

1. Metodologie kvalitativního výzkumu

Kvalitativní výzkum je proces hledání, porozumění založený na různých metodologických tradicích skoumání daného sociálního nebo lidského problému. Výzkumník vytváří komplexní, holistický obraz, analyzuje různé typy textů, informuje o názorech účastníků výzkumu a provádí zkoumání přirozených podmínkách. (Creswell, 1998 in Hendl 2005). V typickém případě kvalitativní výzkumník vybírá na začátku výzkumu téma a určí základní výzkumné otázky. Otázky může modifikovat nebo doplnovat v průběhu výzkumu, během sběru a analýzy dat. Kvalitativní výzkum se považuje aj za pružný typ výzkumu. V jeho průběhu nevznikají pouze výzkumní otázky, ale také hypotézy i nová rozhodnutí, jak modifikovat zvolený výzkumní plán a pokračovat při zběru dat a jejich analýze. Zběr dat a jejich analýza v kvalitativním výzkumu probíhají v delším časovém intervalu, výzkumní proces má longitudinální charakter. Analýza dat a jejich zběr probíhají současně, výzkumník zbírá data, provede jejich analýzu a podle výsledku se rozhodne, která data potřebuje, a začne znovu se zběrem dat a jejich analýzou. Během těchto cyklů výzkumník své domněnky a závěry průběžně přeskoumává (Hendl, 2005).

Podle Švaříčka, Šed'ové a kol. (2007) kvalitativní výzkum je proces skoumání jevů a problému v autentickém prostředí s cílem získat komplexní obraz těchto jevů založený na hlubokých datech a specifickém vztahu mezi badatelem a účastníkem výzkumu. Záměrem výzkumníka provádějícího kvalitativní výzkum je za pomoci celé řady postupů a metod rozkrýt a reprezentovat to, jak lidé chápou, prožívají a vytvářejí sociální realitu.

1.1 Charakteristika kvalitativního výzkumu.

Hendl (2005) uvádí tyto základní charakteristiky kvalitativního výzkumu a jeho výsledku:

- Kvalitativní výzkum se provádí pomocí delšího a intenzivního kontaktu s terénem nebo situací jedince, či skupiny jedinců. Tyto situace jsou obvykle banální, nebo normální, reflektující každodennost jedinců, skupin společností, nebo organizací.
- Výzkumník se snaží získat integrovaný pohled na předmět studie, na jeho kontextovou logiku, na explicitní a implicitní pravidla, která fungují v dané oblasti.
- Používají se relativně málo standardizované metody získávání dat. Hlavním instrumentem je výzkumník sám. Typy dat v kvalitativním výzkumu zahrnují přepisy terénních poznámek z pozorování a rozhovorů, fotografie, audio a videozáznamy, denníky, osobní komentáře, poznámky, úřední dokumenty, úryvky z knih a všechno to, co nám přibližuje všední život zkoumaných lidí.
- Výzkumníci se snaží o izolování určitých témat, projevů a datových konfigurací. Obvykle je však ponechávají co nejdéle v kontextu ostatních dat.
- Hlavním úkolem je objasnit, jak se lidé v daném prostředí a situaci dobírají pochopení toho, co se deje, proč jednájí určitým způsobem a jak organizují své všednodenní aktivity a interakce.
- Data se induktivně analyzují a interpretují. Kvalitativní výzkumník nesestavuje ze získaných dat skládku, jejíž konečný tvar zná, spíše konstruuje obraz, který získává kontury v průběhu sběru a poznávání jeho části. Výzkumník ve svém hledání významu a snaze pochopit aktuální dení vytváří podrobný popis toho, co

pozoroval a zaznamenal. Snaží se nevynechat nic, co by mohlo pomoci vyjasnit situaci.

Kvalitativní výzkum má aj tyto znaky:

Otevřenost

- Ke zkoumaným osobám, včetně jejich zvláštností
- K použitým metodám
- K tvorbě plánu, kdy se hypotézy dotvářejí během výzkumu

Zahrnutí subjektivity

- Identifikace výzkumníka se zkoumaným jevem, tento postoj se má vyznačovat kritickou a dialektickou distancí

Procesuálnost

- Sociální procesy a komunikace mají procesuální charakter, jeho prvky se mění (metody, způsob interpretace výzkumníka apod.)

Reflexivita

- Interpretativní porozumění, schopnost reagovat na nové nečekané momenty.

Zaměření na případ

- Pozornost jednotlivým případům, podrobný popis, jejich pomocí se navrhuje teorie, které se jimi také přezkoušejí.

Historicita a kontextuálnost

- Všechny závěry se musí validizovat pro daný časový kontext

Problematizace determinovanosti

- Determinismus je určovaný interpretací člověka. Určitý systém, způsob, je nutné brát jako dohodnutý, v kterém se lidé kontinuálně vzájemně dorozumívají o svých záměrech a očekáváních.

Přehledně uvedeme výhody a nevýhody kvalitativního výzkumu:

Přednosti kvalitativního výzkumu	Nevýhody kvalitativního výzkumu
<ul style="list-style-type: none">- získává podrobný popis a vzhled při zkoumání jedince, skupiny, události, fenoménu- zkoumá fenomén v přirozeném prostředí- umožňuje studovat procesy- umožňuje navrhnout teorie- dobře reaguje na místní situaci a podmínky- hledá lokálně (idiografické) příčinné souvislosti- pomáhá při počáteční exploraci fenoménu	<ul style="list-style-type: none">- získaná znalost nemusí být zobecnitelná na populaci a do jiného prostředí- je těžké dělat kvantitativní predikce- je těžké testovat hypotézy a teorie- analýza dat a jejich sběr jsou často časově náročné etapy- výsledky jsou lehce ovlivnitelné výzkumníkem a jeho osobními preferencemi

Kvalitativní výzkum je v současnosti považován za samostatný druh výzkumu, který má své specifické poslání (zaměření), metody získávání a spracování dat (informací) a metody interpretace výsledků. Hlavní pole působnosti má zejména v společenských vědách (filozofie, sociologie, psychologie, pedagogika). Uplatnění může mít taky v kinantropologii. Zásadní výhodou kvalitativního výzkumu je získání hloubkového popisu případů v přirozeném prostředí. Cílem je získat popis zvláštností případů, generovat hypotézy a rozvíjet teorie o fenoménech světa. V poslední době se při řešení výzkumných projektů často využívá kombinace kvalitativního a kvantitativního přístupu.

1.2 Návrh plánu kvalitativního výzkumu.

Návrh plánu výzkumu má zajistit, že výzkumná strategie a použité metody jsou vhodné pro zodpovězení výzkumné otázky. Základní prvky plánu výzkumu jsou účel výzkumu, teoretický a konceptuální rámec, výzkumná otázka, metody, validita a výběr.

Účel. Rozhodujeme se, čeho chceme dosáhnout a proč je toho zapotřebí. Ptáme se, zda chceme něco popsat nebo vysvětlit, či něčemu porozumět. Můžeme chtít provést vyhodnocení nějakého programu či intervence. Také nám může jít o změnu.

Konceptuální rámec. Uvažujeme, jaký zvolíme konceptuální rámec pro naši práci, o jaké typy poznatků se budeme opírat. Konceptuální rámec je teorie předmětu, který chceme skoumat. Při jeho určování zohledňujeme vlastní zkušenosti, výsledky dosavadního výzkumu a často také již existující teorie.

Výzkumná otázka. Klademe si ústřední otázku a další specifické otázky. Co je zapotřebí zodpovědět, abychom dosáhli cíle? Přitom uvažujeme o omezení našich zdrojů. Čím jsou zdroje menší, tím skromněji by měli znít naše otázky.

Metody. Podle otázky volíme příslušné techniky výzkumu. Určujeme, jakým způsobem budeme shromažďovat data a následně je zpracovávat. Do této kategorie také zařazujeme roli výzkumníka ve výzkumu. Především uvažujeme zber dat, tedy to jakým způsobem budeme data získávat (můžeme použít metodu pozorování, rozhovorů a shromažďování dokumentů), a analýzu dat, co všechno budeme dělat se získanými daty, abychom jim porozuměli.

Strategie výběru. V kvalitativním výzkumu se podle Flicka(1995, in Hendl,2005) o výběru rozhoduje na třech různých úrovních :

- Při výběru dat (výběr případu nebo skupiny případů)
- Při interpretaci (výběr materiálu a výběr v materiálu)
- Při zobrazení výsledků (prezentace materiálu)

Teoreticky zaměřený výběr jako hlavní postup při sběru dat v kvalitativním výzkumu označuje proces sběru dat potřebných ke generování teorie, přičemž výzkumník svá data zároveň shromažďuje, kóduje, analyzuje a přitom se rozhoduje, která další data jsou zapotřebí a kde se dají získat. Sběr dat je řízen vznikající teorií (Glaser, Strauss, 1967, in Hendl 2005). Pro volbu výběru doporučuje:

- Jestliže zvolíme určitou osobu rozhovor nebo pozorování, pak se musíme zeptat: Proč ji volíme? Jaké jsou implikace této volby pro další výběr jiné osoby? (místo osoby si lze představit místo, instituci atd.)

- Jestliže vybíráme lidi, situace, procesy, pak je nutné dokázat tyto objekty zkoumání propojit s výzkumnou otázkou. První volba nemusí být správná a výzkumník musí být připraven ke změně a revizi.
- Ptáme se, zda plán sběru dat zvyšuje zobecnitelnost našich výsledků tím, že mají konceptuální sílu nebo dobře prezentují uvažované jevy.
- Ptáme se, zda je výběr proveditelný s ohledem na čas, peníze, dosažitelnost.
- Uvažujeme etické problémy (informovaný souhlas, užitek a rizika, vztah ke zkoumaným osobám).
- Základní strategie spočívá ve volbě takových případů, které pokryjí požadované minimum, protože nikdy nezískáme tolik informací, kolik potřebujeme.
- Při nedostatku příležitosti ke sběru dat uvažujeme provedení sekundárního výzkumu. Patton (2002, in Švaříček, Šed'ová, 2007) považuje náhodný výběr a různé typy účelového vzorkování za základní způsoby výběru osob pro kvalitativní výzkum.

Validita. Řešíme úkoly se zajištěním aspektů ovlivňujících kvalitu naší studie. Musíme vyloučit alternativní vysvětlení našich výsledků nebo možnosti narušení validity studie. Rozlišujeme tři základní druhy validity (reaktivita, zkreslení ze strany výzkumníka a zkreslení ze strany zkoumané osoby). Reaktivita znamená, že přítomnost výzkumníka může ovlivnit procesy, na něž je výzkum zaměřen. Zkreslení ze strany výzkumníka se týká toho, co výzkumník jako pozorovatel přináší do výzkumu v podobě svých subjektivních teorií a předsudků či vlastností. To může ovlivnit výběr výzkumních otázek, dat i oprávněnost závěrů. Zkreslení ze strany zkoumané osoby může nabývat mnoho podob od zatajování informací až po jejich zkreslování. Validita výzkumního projektu může být zajištěna vysokou kompatibilitou účelu výzkumu, teorie, výzkumných otázek, metod, výběrových strategií a postupů. Podle Robsona (2003, in Hendl, 2005) je zde třeba zjistit:

- Jestliže výzkumné otázky, k nimž získáte odpovědi, nemají přímo vztah k účelu studie, pak se pravděpodobně musí změnit výzkumné otázky.
- Jestliže výzkumné otázky nejsou propojeny s teorií, pak není jisté, že odpovědi budou mít nějakou hodnotu. Pak je zapotřebí navrhnout jinou teorii nebo upravit výzkumné otázky.
- Jestliže metody a výběrové strategie nepovedou k zodpovězení výzkumných otázek, budeme sbírat nová data, rozšíříme výběr nebo upravíme výzkumné otázky.

Validitu výzkumu možno zajistit porovnáním výsledků při kombinaci více metod, různých výzkumníků, různých zkoumaných osob (skupin), různých lokálních a časových okolností a teoretických perspektiv, jež se uplatňují při zkoumání daného jevu. Tento postup se volá **triangulace**.

1.2.1 Etické otázky kvalitativního výzkumu.

Součástí každého dobrého kvalitativního výzkumu, který skoumá člověka jeho působení by mělo být respektování základních zásad etiky (Etický kodex). Etické zásady jsou formulovány v obecné rovině. Každý badatel musí zvážit všechny relevantní aspekty se kterými se v jeho výzkumu může konfrontovat (Švaříček, Šed'ová a kol., 2007). K základním etickým zásadám výzkumu patří:

Důvěrnost znamená, že nebudou zveřejněna žádná data, jež by umožnila čtenáři identifikovat účastníky výzkumu. Pod toho výzkumník nemůže dosáhnout, neměl by výzkumnou zprávu publikovat. Badatel by měl zabezpečit všechny účastníky zkoumání o zachování důvěrnosti a měl by to důsledně dodržovat. Základním principem důvěrnosti je, že nesmí dojít k žádné ujmě účastníků výzkumu.

Poučený souhlas ve výzkumné praxi znamená, že s výzkumem budou dobrovolně souhlasit všichni jeho účastníci. Součástí tohoto souhlasu je seznámení účastníků výzkumu s povahou a veškerými případnými důsledky své účasti na výzkumu. Nejčastějším nedodržáním tohoto principu je, když výzkumníci zatajují důležité informace, nebo poskytují klamné informace.

Zpřístupnění účastníkům výzkumu je problematickou tématou. Pokud výzkumník slíbí, že účastníkům výzkumu zpřístupní výsledky, musí dopředu vědět v jaké formě, nebo rozsahu je to vhodné.

1.3 Projekt kvalitativní studie.

V kvalitativním výzkumu neexistuje jednotný návod pro návrh projektu. Presentovaný návrh struktury může poskytnout pouze základní orientaci při sestavování konkrétní výzkumné práce. V úvodu je nutné poznamenat, že proces kvalitativního výzkumu není lineární, nýbrž cirkulární. Jednotlivé fáze se překrývají, jsou realizovány paralelně, často se výzkumník vrací předcházejícím stadiím a modifikuje je. Cirkulární model výzkumu má jasně rozpoznatelný začátek a konec. Na začátku jsou předpoklady, se kterými výzkumník do procesu vstupuje, na konci je nově vytvořená teorie. Mezi tím je cirkulární cyklus, ve kterém jsou současně vybírány případy do vzorku, prováděn sběr dat a paralelně jsou tato data analyzována a interpretována. Jednotlivé případy jsou porovnávány mezi sebou na základě tvořících se analýz, jsou vybírány nové případy a sbírána další data. Kdykoliv je možné se vrátit k některé z předcházejících fází výzkumního cyklu a modifikovat ho (Švaříček, Šed'ová, 2007).

(Doplnit obrázek s. 52 Švaříček)

V zásadě lze říci, že v procesu kvalitativního výzkumu musí být přítomny následující fáze :

- Stanovení cílů výzkumu
- Vytvoření konceptuálního rámce
- Definování výzkumných otázek
- Rozhodnutí o metodách
- Zajištění kontroly kvality výzkumu
- Sběr dat a jejich organizace
- Analýza a interpretace dat
- Formulování závěrů do výzkumné zprávy

Hendl (2005) uvádí tuto obecnou strukturu projektu kvalitativního výzkumu:

1. Určení problému

- Obsah výzkumu

Tato část poskytne obecný úvod do oblasti výzkumu. Stručně objasní zkoumaný problém, účel studie a význam pro vědu. Výzkumník si má být vědom, že problém v kvalitativním výzkumu se vyvíjí a první definice problému slouží pouze jako základ ke studii.

- Definice pojmů

Počáteční definice důležitých pojmů a konceptů se uvádějí v této kapitole. Opět je možné, že se pojmová síť bude rozvíjet a měnit, jak bude výzkum pokračovat.

- Paradigma a předpoklady.

Výzkumník má diskutovat volbu paradigmatu teoretických východisek pro navrhovaný výzkum a vysvětlit filozofické předpoklady, které ospravedlňují jeho volbu.

2. Přehled literatury

- Studie uskutečněné v minulosti a současnosti

Výzkumník má ukázat důkladnou znalost provedených studií v oblasti výzkumu. Kritická analýza má odhalit jejich nedostatky a zdůvodnit, proč se navržená studie má provést. Například může poukázat na nedostatky současných teorií a potřebu navrhnout novou teorii.

- Výzkumný problém

Výzkumník musí provést přehled teoretického a empirického výzkumu v dané oblasti. Předpokládá se však, že jak se bude výzkum rozvíjet, bude nutné studovat další literaturu.

3. Metodologie

- Účel výzkumu a výzkumné otázky

Výzkumník má určit účel výzkumu a počátečné otázky, jak byly odvozeny z potřeb a dosavadních nedostatečných poznatků. V kvalitativním výzkumu má vymezení účelu výzkumu tyto funkce:

- Naznačení pružnosti výzkumného plánu při popisu, získání porozumění nebo rozvinutí určitého způsobu o zkoumaném fenoménu.
 - Identifikace a definování základního fenoménu, kterým se budeme zabývat
 - Identifikace plánu výzkumu a metod sběru a analýz dat
 - Identifikace jednotky analýzy, místa výzkumu atd.
 - Výzkumná otázka formuluje účel výzkumu do tázací věty. Hlavní výzkumná otázka může být doplněná podotázkami. Formulace otázky se může vyvíjet a upřesňovat v průběhu výzkumu. Otázky, které vyplývají z provedeného teoretického přehledu a analýzy problému, určují plán výzkumu.
- Plán výzkumu

Výzkumník má popsat plán, o který se bude opírat (případová studie, etnografie, zakotvená teorie, biografický výzkum, fenomenologický výzkum, kvalitativní evaluace). Výzkumník má zdůvodnit, proč volí daný plán na základě řešeného problému.

- Výběr

Výzkumník má diskutovat kritéria pro výběr účastníků nebo místa studie. Interpretativní studie se obvykle odehrávají v přirozených podmínkách. Výzkumník má popsat metodu jak bude vybírat klíčové informátory, s nimiž realizuje hloubkové rozhovory. Výzkum musí zohledňovat etickou problematiku sběru citlivých informací o účastnících výzkumu.

- Metody získávání dat

V rámci kvalitativního výzkumu je hlavním prostředkem pro získávání dat sám výzkumník. Proto musí popsat sebe samého a charakterizovat svůj vztah k oblasti výzkumu, své hodnoty apod. Ve zvláštním odstavci popisuje svoji přijatou roli v terénu, proces získání přístupu a k místu výzkumu. Také zmiňuje své zkušenosti v navazování interpersonálních vztahů a svoje pojetí reciprocity (viz. etické aspekty studie).

- Procedury sběru dat

Výzkumník má popsat plán sběru dat včetně jasněho popisu metod, které použije. Uvádí se stupeň participace v terénu a pomocné prostředky jako video, magnetofon, typy poznámek, deník. Je zapotřebí uvážit, že v tomto typu výzkumu se překrývají fáze sběru a analýzy dat, přičemž jde o interaktivní vztah mezi oběma fázemi, která se projevuje změnami zaměření výzkumu a aplikací pomocných taktik.

Výzkumník má analyzovat aspekty kvality prováděného výzkumu s ohledem na kritéria. Všímá si taktik pro získání spolehlivých dat ve vztahu k metodám jejich sběru.

- Pilotní studie

Často se uskutečňuje pilotní studie, aby bylo možné lépe určit výchozí rámec studie a výzkumní otázky. Výzkumník má popsat průběh pilotní studie, výsledky a získané zkušenosti, které ovlivní připravovaný výzkum.

- Analýzy dat

Popisuje se strategie analýzy, případně použité metody triangulace, které dovolí pohlížet na data z více perspektiv. Přitom je nutné uvažovat příslušnou škálu zdrojů dat.

- Omezení studie

Je nutné objasnit předpokládaná omezení studie, která ovlivní kvalitu závěrů. Také se popisuje strategie, jež pomohou minimalizovat důsledky těchto omezení. Diskutují se důsledky pro přenositelnost výsledků.

- Časový plán

Výzkumník popíše přibližný časový rozpis jednotlivých akcí. Dále může návrh obsahovat odstavce anticipované etické problémy, význam studie, očekávané výsledky.

Přílohy (návrhy interview, formuláře pro pozorování, finanční rozvahu).

V následujícím textu se budeme podrobněji věnovat jednotlivým fázím výzkumního procesu (podle Švaříčka, Šed'ové a kol. 2007).

1.3.1 Stanovení cílu výzkumu.

Při stanovování cílu výzkumu si výzkumník potřebuje ujasnit jeho důležitost, významnost. Významnost cíle není univerzální, nýbrž se vždy vztahuje ke konkrétní skupině osob, nebo jevům. Při formulování cílů v kvalitativním výzkumu se používají pojmy jako prozkoumat, vysvětlit, popsat, porozumět, ukázat možná řešení. Cílem projektu může být rozšíření teoretického poznání, dále praktické využití výsledků, nebo personální zvyšování kompetencí. Prospěšné je abychom řešení výzkumního projektu naplňovali pokud možno více cílu. Z tohoto hlediska se doporučuje vybírat témata, které mají odbornou i praktickou relevanci a jsou nějakým způsobem spjata se zájmy a profesionálními zkušenostmi výzkumníka. Cíle výzkumu společně s výzkumními otázkami představují pomyslný kompas, podle něž bychom se měli v průběhu celého výzkumního procesu orientovat. Neustále sledujeme, zda se blížíme k jejich naplňování, či nikoliv.

1.3.2 Stanovení konceptuálního rámce.

Konceptuální rámec výzkumu tvoří systém konceptů, předpokladů, očekávání a teorii, které formulujeme na začátku výzkumného šetření. Patří sem formulování výzkumného problému, definování klíčového konceptu a nastínění teoretického konceptu. Formulace výzkumného cílu je jasné pojmenování toho, čemu se bude výzkum věnovat. Výzkumní problém je něco co se odehrává v sociální realitě a čemu plně nerozumíme, nebo potřebujeme o daném jevu získat více informací. Právě schopnost získávat nové a nepředpokládané informace je jednou z hlavních deviz kvalitativního výzkumu. Komplexnost zkoumání často vyžaduje zúžení problémů na určité osoby a jevy. Silverman (2005) doporučuje výzkumníkům, aby se pokusili říci „mnoho o malém problému“ a nikoli „málo o mnoha věcech“. Z dílčích a konkrétních nálezů výzkumníci odkazují k širším strukturám a pokoušejí se najít pro své výsledky obecnější platnost.

Definování klíčových konceptů vyžaduje definovat nejdůležitější termíny, pojmy, které uvádí ve výzkumním problému. Definování klíčových konceptů je úzce propojeno s již existující teorií. V první řadě vyhledáváme již publikované definice jevů, které nás zajímají. V případě, že žádná z nich není plně vyhovující je třeba si vytvořit vlastní definici a po celou dobu se jí konzistentně držet. Důležité je, aby stanovená definice korespondovala s vyhledáváním sledovaných jevů empirické realitě.

Nastínění teoretického konceptu v kvalitativním výzkumu má specifické poslání. Neslouží k tomu, aby generovala očekávání a předpoklady, které badatel ověřuje podle již existující teorie.

Má pomoci při formulování výzkumního problému. Nehledáme konzistentní sadu tvrzení, nýbrž spíše nálezy, které jsou nějakým způsobem rozporuplné a nastolují nové otázky. Spíše než pevnou půdu pod nohama hledáme mezery, které je třeba zaplnit.

Slouží při analýze a interpretaci dat. Strauss a Corbinová (1999) používají v tomto kontextu termín teoretická citlivost, což znamená, že výzkumník má být s to sytit induktivně vznikající koncepty z teoretických zdrojů. Při analýze často používáme pojmy odvozené z prostudované literatury. Později při výkladu získaných výsledků je možné teorii užít všude tam, kde může nějakým způsobem přispět k interpretaci námi získaných dat.

Slouží ke komparaci vlastních výsledků s výsledky jiných výzkumů. V mnoha případech je literatura užívána v diskusi – autor konfrontuje vlastní výsledky s publikovanými empirickými nálezy, konstatuje shodu či rozpor a snaží se zdůvodnit, z jakého důvodu ke shodě, nebo rozporu dochází. Tím může jednak poukázat na inovativní výsledky vlastní práce, jednak na její slabiny a limity. Zároveň se tak napomáhá validizaci výsledků a naznačují se cesty budoucího zkoumání.

Dostatečně obecná teorie může také fungovat jako formální struktura, pomocí níž lze propojit různá partikulární zjištění (např. teorie společnosti vědění ve vztahu k výzkumu zaměřeného na to, zda jakým způsobem a proč se dospělí lidé dále vzdělávají a učí).

V návrhu výzkumu projektu slouží literatura ke zcela pragmatickým účelům. Je třeba, aby výzkumník demonstroval svoji kompetentnost i tím, že prokáže svoji znalost teoretického terénu, v němž se bude pohybovat. Musí uvést, co je o daném tématu již známo, jaké debaty či kontroverze publikované studie vyvolaly a jaká témata jsou otevřena ke zkoumání. Do toho prostoru pak situuje vlastní výzkumný problém. Relevantní je teoretická literatura týkající se tématu výzkumu. Dále publikované empirické výzkumy na stejné, nebo příbuzné téma a metodologická literatura, která nám pomůže zvolit a specifikovat vhodný výzkumní postup.

1.3.3 Definování výzkumných otázek.

Výzkumní otázky tvoří jádro výzkumního problému. Pomáhají nasměrovat výzkum tak, aby poskytl odpověď na řešení výzkumných cílů. Po gramatické stránce mají podobu tázacích věd. Každou otázku je třeba formulovat jasně i když v kvalitativním výzkumu je vlastní určitá otevřenost a spoléhání se na improvizaci. V souladu s cirkulární povahou kvalitativního výzkumu opakovaně prověřujeme formulaci výzkumné otázky tak, aby korespondovala se získanými daty. Specifické požadavky pro výzkumné otázky podle Švaříčka, Šed'ové a kol.(2007) :

- Otázky jsou dostatečně široké. (Příliš úzce vymezená otázka by vedla k vytlačení důležitých, avšak nepředpokládaných jevů analýzy).
- Spíše než s proměnnými pracují s obecnějšími koncepty. (Proměnné jsou hledány až v samotném průběhu výzkumu).
- Neptají se na četnost jevů ani na sílu vztahů mezi proměnnými.
- Typicky detailně zkoumají povahu určitých jevů a to nejčastěji z perspektivy aktérů. (Nejde o to podat objektivní popis daného fenoménu, nýbrž popsat, jak je daný jev vnímán a prožíván lidmi, kteří se jej účastní).
- Vyhýbají se a priori přijatým předpokladům. Pokud nějaké předpoklady obsahují, musí být tyto předpoklady reflektovány a odůvodněny v konceptuálním rámci.

V komplexnějším výzkumním projektu jen zřídka vystačíme s jednou výzkumní otázkou. Řešením je formulace hlavní, základní velmi obecné otázky, za kterou následuje několik specifických podotázek. Předpokladem je jejich logické a hierarchické uspořádání.

1.3.4 Metody získávání dat.

Sila kvalitativních dat spočívá v tom, že jsou přirozeně uspořádané a popisují každodenní realitu. Vyznačují se lokální zakotveností a nejsou vytrhována z kontextu dění. Mají popisovat podrobnosti případu vesměs za delší časový interval (Hendl 2005). Ve všech druzích (dizajnech) kvalitativního výzkumu získáváme data metodami pozorování, interview, dotazník, analýza dokumentů. Uvedené metody je s jistými modifikacemi použít taky v kvantitativním výzkumu. Přehled základních typů získávání dat v kvalitativním výzkumu uvádíme v **tab. (s. 162, Hendl)**. Pro každou fázi výzkumu se doporučuje připravit plán organizace sběru dat. Mnohdy se jedná o informace osobního charakteru, zde musíme zaručit jejich ochranu před zneužitím. V průběhu výzkumu anticipujeme a simulujeme jednotlivé způsoby sběru dat. Často provádíme jejich pilotní přezkoušení. Podstatný je trénink výzkumníků. Vytváříme databáze dokumentace jednotlivých etap sběru dat.

Kvalitativní dotazování tvoří hlavní skupinu metod sběru dat v empirickém výzkumu.

Dotazování zahrnuje různé typy rozhovorů, dotazníku, škál a testů. Zaměřeny jsou na naslouchání vyprávění, kladení otázek lidem aj získávání jejich odpovědi. Tyto metody se mohou použít samostatně, nebo v kombinaci s jinými metodami. Dotazníky s pevně danou strukturou otázek a uzavřenými otázkami představují jednu krajní formu sběru dat charakteristickou pro kvantitativní výzkum. Kvalitativní dotazování je charakterizováno volnými rozhovory, jejichž struktura není předem daná a často mají podobu volného vyprávění subjektu. Patří sem aj polo strukturované dotazování, které se vyznačuje definovaným účelem určitou osnovou a velkou pružností celého procesu získávání informací.

Existují specifické způsoby kvalitativního rozhovoru (zejména strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami, rozhovor pomocí návodu, neformální rozhovor, narativní rozhovor). Podrobněji uvedeme rozhovor pomocí návodu. Návod k rozhovoru představuje připravený seznam otázek, nebo témat, které budeme v rámci interview probírat. Návod zajistí, že se skutečně dostane pro všechny respondenty připravená témata. Je na výzkumníkovi, jakým způsobem a v jakém pořadí získává informace, které osvětlí daný problém. Zůstává mu i volnost přizpůsobovat informace otázek podle situace. Návod pomáhá udržet zaměření rozhovoru a současně dovoluje respondentovi prezentovat vlastní perspektivy a zkušenosti. Příklad návodu pro rozhovor zaměřený na vztah socializace a sportu uvádíme v tabulce (s.174 Hendl).

Dotazník se obvykle používá k bližšímu osvětlení interpretaci získaných pozorování, nebo jinými typy dotazování. V kvalitativním výzkumu se nejčastěji používá dotazník s otevřenými otázkami.

Pozorování je samozřejmou částí většiny výzkumných prací kvalitativního charakteru. Jednání a chování lidí je zde založeno na přirozeném pozorování. Rozhovory vždy obsahují směs toho, co je, a toho, co si o tom respondent myslí. Naproti tomu pozorování je zaměřeno na skutečný projev jednání chování. Výzkumné pozorování má širokou škálu forem (skryté – otevřené, zúčastněné – nezúčastněné, strukturované – nestrukturované, v umělé situaci - v přirozené situaci, sebe samého – někoho jiného). Mezi nejdůležitější metody kvalitativního výzkumu podle Jorgensena (1989, in Hendl 2005) patří **zúčastněné participantní (pozorování)**. Zúčastněným pozorováním je možné popsat co se děje, kdo nebo co se účastní dění, kdy a kde se věci dějí, jak se objevují a proč. Tato metoda se často používá v etnografickém výzkumu, nebo v případových studiích, které se soustřeďují na hloubkový popis a analýzu sledovaného jevu. Zúčastněné pozorování je zvláště vhodné, jestliže:

- Jev, který se bude zkoumat, je málo prozkoumaný.
- Existují velké rozdíly mezi pohledy členů a nečlenů sledované skupiny.
- Jev není přístupný pohledu osob mimo skupinu.

Pozorovatel je v osobním vztahu s pozorováními, sbírá data a současně se účastní přirozeně se vyvíjejících životních situací. V průběhu zúčastněného pozorování se podle potřeb a možnosti používají všechny dostupné prostředky pro získávání dat (různé typy rozhovoru, deníky respondentů, zvukové a obrazové nahrávky). Důležitou součástí zúčastněných pozorování je jejich zaznamenávání prostřednictvím terénních poznámek. Kvalita záznamu závisí na jejich pečlivosti a úplnosti. Popisnými poznámkami se výzkumník snaží popsat prostředí, lidi a jejich činnosti. Reflektující poznámky se týkají hlavně úvah výzkumníka o tom, co pozoruje.

Nezúčastněné a strukturované pozorování. Nezúčastněným pozorováním výzkumník minimalizuje interakci s pozorováními subjekty a snaží se získat informace o chování jedince nebo skupiny. Pomocí protokolu získáváme nejširší záznam toho, co lidé dělají a říkají. Strukturované pozorování umožňuje zachycení dění v pozorované situaci, s možností kvantifikace sledovaných projevů. Pro kvantifikaci je nutné použít nějaký typ kódovacího schématu. Způsoby kódování jsou dány předem určenými kategoriemi pro zaznamenávání toho, co se pozoruje (například oficiální zápisy herních činností hráčů v utkáních sportovních her). Výzkumník se musí daný kódovací systém používat.

Dokumenty mohou tvořit jediné nebo doplňující datové informace získané pozorováními a rozhovory. Za dokumenty se považují data, která vznikla v minulosti a byla pořízena pro jiný účel, než jaký má aktuální výzkum. Výzkumník se tedy zabývá tím, co je již

k dispozici, ale musí to vyhledat. Rozlišujeme osobní dokumenty, úřední dokumenty, archivované údaje, informace v masmédiích a virtuální data.

1.3.5 Metody analýzy dat.

Kvalitativní výzkum charakterizuje specifický způsob zacházení se získanými daty. Jedná se o systematické, nenumerné organizování dat s cílem odhalit témata, pravidelnosti, kvality a vztahy. Data, které budeme zpracovávat, jsou obvykle ve formě textu. Jde o přepisy rozhovorů, záznamy z pozorování, dokumenty apod. Výzkumník má množství nestrukturovaného materiálu, často získaného různými technikami z mnoha zdrojů. Získané data musí podrobit systematické analýze a interpretaci. Existuje poměrně univerzální a efektivní způsob začít realizovat analýzu dat metodou **otevřeného kódování**. Po vstupní analýze otevřeným kódováním je možné pokračovat dalšími sofistikovanými analytickými technikami, které si výzkumník vybírá podle výzkumního dizajnu. Kódování představuje operace pomoci, nichž jsou data rozebrány, konceptualizovány a složený novým způsobem. (Švaříček, Šed'ová 2007). Nejprve rozdělíme analyzovaný text na jednotky. Jednotkou může být slovo, sekvence slov, věta, odstavec. Doporučuje se volit jednotky podle významu. Takovýto postup často vede k překrývání hranic některých významových jednotek. Každé vytvořené jednotce **přidělíme nějaký kód**, jméno, nebo označení. Kód je slovo, nebo krátká fráze, která nějakým způsobem vystihuje význam dané jednotky a odlišuje ji od ostatních. Při kódování se doporučuje, aby výzkumník postupoval pomocí různé sady návodních analytických otázek. **(tab. s. 212, Švaříček)**.

Segmentace textu na jednotky a volba kódu pro tyto jednotky se odehrávají paralelně. Otevřené kódování je pracné, časově náročné. Výzkumník se ho potřebuje naučit a získat zkušenosti. Když má vytvořený prvotní systém kódů, začíná budovat hierarchický systém pomocí slučování významově podobných kódů do **pojmu**. Při vzájemném porovnávání pojmů, které charakterizují podobné jevy, je možné jich dále seskupovat do vyššího řádu pod abstraktnější pojem nazývaný **kategorie**. Jedná se o cirkulární proces rozebírání, prozkoumávání, porovnávání, konceptualizace a kategorizace analyzovaných dat. Výsledkem procesu kódování je vytvoření kategorizovaného záznamu stěžejních myšlenek, jevů, vztahů, které výzkumník analyzoval v daném textu. Dalším zpracováním výsledků otevřeného kódování pokračujeme k vytváření teorie či analytického příběhu.

Metody, které mohou výsledky otevřeného kódování dovést k vytvoření teorie, či analytického příběhu jsou již specifické, typické pro jednotlivé výzkumné dizajny (typy). Proto je uvádíme při charakteristikách vybraných dizajnů kvalitativního výzkumu.

